

Su kuo susijusios pasitenkinimo demokratija nuostatos ir kokia situacija yra Lietuvoje?¹

LIGITA ŠARKUTĖ

Vytauto Didžiojo universiteto Viešojo administravimo katedra, V. Putvinskio g. 23, 44212 Kaunas, Lietuva
El. paštas ligita.sarkute@vdu.lt

Straipsnyje, remiantis Europos socialinio tyrimo (EST) 10-osios bangos duomenimis, aptariamas Lietuvos gyventojų pasitenkinimo demokratija ryšys su politiniu dalyvavimu ir politinio veiksmingumo vertinimu, socialiniu pasitikėjimu, pasitikėjimu valdžios institucijomis ir pasitenkinimu jų veiklos rezultatais, taip pat su sociodemografiniais kintamaisiais. Straipsnyje analizuojama ir pasitenkinimo demokratija dinamika Lietuvoje, šis rodiklis lyginamas su kitų EST dalyvavusių šalių duomenimis. Analizė atlikta su reprezentatyvia Lietuvos gyventojų imtimi, o Lietuvos atvejį lyginant su kitomis šalimis remtasi reprezentatyviomis tų šalių populiacijų imtimis. Tyrimo duomenų analizės metodas – statistinė analizė, skaičiuotas Pearsono r koreliacijos koeficientas. Buvo rastos statistiškai reikšmingos koreliacijos tarp pasitenkinimo demokratija ir beveik visų analizuotų kintamųjų. Stipriausios teigiamos statistiškai reikšmingos pasitenkinimo demokratija Lietuvoje koreliacijos yra su pasitenkinimu valdžia ir jos veiklos rezultatais bei pasitikėjimu valdžios institucijomis.

Raktažodžiai: pasitenkinimas demokratija, politinis veiksmingumas, politinis dalyvavimas, socialinis pasitikėjimas, pasitikėjimas valdžios institucijomis, Lietuva

ĮVADAS

Nors demokratija įprastai suprantama kaip geriausia įmanoma valdymo forma ir visuotinė vertybė, pastaruoju metu susirūpinimą kelia augantis nusivylimas ir nepasitenkinimas šiuo politiniu režimu. Priežasčių tam yra labai įvairių – nuo globalių ekonominių ir finansinių krizių iki demokratinių vyriausybių nesėkmių sprendžiant su imigracija susijusias problemas ir kitus globalizacijos keliamus iššūkius. Nors šiuolaikiniame pasaulyje demokratija vis dar išlieka esminiu daugumos visuomenių siekiu, tačiau, remiantis nuo 2006 m. britų leidinio „The Economist“ tyrimų padalinio „Economist Intelligence Unit“ (EIU) kiekvienais metais apskaičiuojamu demokratijos indeksu, tik keliasdešimt šalių priskiriamos visu pajėgumu veikiančių demokratijų grupei, o dauguma laikytinos demokratijomis su trūkumais (The Economist Intelligence Unit 2022).

¹ Straipsnis parengtas įgyvendinant projektą „Lietuvos narystės Europos Socialinio tyrimo Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciume plano įgyvendinimas“ (Nr. VS-3), kurį finansuoja Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija bei Lietuvos mokslo taryba.

Išsamių ir sistemiškų duomenų apie piliečių požiūrius ir nuostatas demokratijos bei jos veikimo atžvilgiu Europoje pasigendama, todėl Europos socialinis tyrimas (EST) kiekvienoje įgyvendinimo bangoje respondentams užduoda bent vieną klausimą, skirtą identifikuoti jų pasitenkinimą demokratija savo šalyse. Vienas tokių klausimų, leidžiančių nustatyti demokratijos kaip politinės tvarkos veiksmingumą ir legitimacijos mastą, yra šis: „*Vertinant apskritai, ar jūs esate patenkintas (-a) tuo, kaip demokratija veikia jūsų šalyje?*“. Toks klausimo formulavimas apima aukščiausią abstrakcijos lygmenį ir leidžia išvengti demokratijos prasmų vertinimų (Krupavičius, Šarkutė 2017: 18–19).

Straipsnyje, remiantis EST 10-osios bangos duomenimis, siekiama atskleisti Lietuvos gyventojų pasitenkinimo demokratija tendencijas bei nuostatų demokratijos veikimo atžvilgiu ryšį su politiniu dalyvavimu ir politinio veiksmingumo vertinimu, socialiniu pasitikėjimu, pasitikėjimu valdžios institucijomis ir pasitenkinimu jų veiklos rezultatais, taip pat su socio-demografiniais kintamaisiais. Straipsnyje taip pat analizuojama pasitenkinimo demokratija dinamika Lietuvoje, Lietuvos atvejis lyginamas su kitų EST dalyvavusių šalių duomenimis.

TEORINĖ PAGRINDINIŲ KATEGORIŲ KONCEPTUALIZACIJA

EST pasitenkinimo demokratija ir su juo susijusių veiksmų konceptualusis modelis iš esmės paremtas D. Eastono (1965) išskirtais bendrosios ir specifinės paramos politinei sistemai tipais, taip pat R. Ingleharto (1977) aprašyta postmaterialistinės visuomenės specifika. Paramos politinei sistemai matavimas konstruojamas remiantis paramos objektais, paramos tipais ir paramos šaltiniais (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Paramos politinei sistemai objektai, tipai ir šaltiniai

Paramos tipai	Paramos šaltiniai	Paramos objektai	
		Režimas	Valdžios institucijos
Bendroji parama	Normos ir vertybės	Režimo legitimacija	Valdžios institucijų legitimacija
	Bendroji nauda	Pasitikėjimas režimu	Pasitikėjimas valdžios institucijomis
Specifinė parama	Trumpalaikė nauda	Pasitenkinimas valdžios institucijų veiklos rezultatais	

Šaltinis: Thomassen 2001: 182.

Pasitenkinimas valdžios institucijų veiklos rezultatais, t. y. piliečių vertinimas, kaip valdžiai sekasi tvarkytis šalyje, ir pasitikėjimas valdžios institucijomis bei režimu visų pirma priklauso nuo instrumentinių orientacijų, o režimo legitimacija pirmiausia paremta moralinėmis orientacijomis, normomis ir vertybėmis. Būtent todėl esminis skirtumas tarp legitimacijos ir kitų paramos rūšių yra tas, kad legitimacija visų pirma kyla iš politinės kultūros, o kitos paramos rūšys priklauso nuo instrumentinių orientacijų, t. y. suvokiamos naudos (Thomassen 2001: 181).

Bendroji parama politinei sistemai suvokiama kaip „nuolatinės emociškai ar moraliai pagrįstos tapatybės forma, o specifinė parama yra instrumentinė, kognityvinė ir paprastai siejama su pasitenkinimu, kuris kyla iš valdžios institucijų veiklos suvokimo“ (Easton 1975, cituojama pagal Imbrasaitė 2011: 96). Yra aiški hierarchija tarp paramos objektų, priklausomai nuo to, kiek

jie svarbūs demokratijos išlikimui: pradedant nuo pasitenkinimo valdžios veiklos rezultatais ir judant link pasitikėjimo valdžios institucijomis, paskui – link pasitikėjimo režimu, galiausiai – link paties politinio režimo, t. y. demokratijos, legitimacijos. Kuo aukščiau kylama šioje hierarchijoje, tuo labiau priartėjama prie demokratijos išlikimui svarbiausių elementų, o kuo labiau paramos mažėjimas susijęs su hierarchijos viršuje esančiais objektais, tuo didesnė grėsmė kyla demokratijos išlikimui (Thomassen 2001: 182–183).

Pasitenkinimas demokratija. Pasitenkinimas demokratija mokslinėje literatūroje tyrinėjamas gana fragmentiškai. Lietuvoje šį reiškinį plačiau ar siauriau analizavo K. Maniokas (2005), S. Spurga (2012), V. Bartasevičius (2013), Z. Norkus (2015), A. Krupavičius ir L. Šarkutė (2017), užsienyje – J. Lindė'as ir J. Ekmanas (2003), J. Bernaueris ir A. Vatteris (2012). Dalyvavusieji EST apklausoje savo pasitenkinimą demokratijos veikimu apskritai buvo paprašyti įvertinti konkrečiu balu nuo 0 iki 10, kur 0 reiškia, kad jie yra ypač nepatenkinti, o 10 – ypač patenkinti². Jei respondentų netenkina tai, kaip demokratija veikia jų šalyse, tai jokia būdu nereiškia, kad jiems apskritai nepatinka demokratija kaip politinis režimas (Thomassen 2001: 201). Šis klausimas leidžia identifikuoti tai, kiek konkreti politinė sistema, respondentų nuomone, yra demokratiška. Formuluoatė „kaip apskritai demokratija veikia“ reiškia instrumentinę, tačiau apibendrintą orientaciją į demokratijos veikimą ir aiškiai nurodo režimo lygmenį (Thomassen 2001: 202).

Socialinis pasitikėjimas. Socialinis pasitikėjimas paprastai suvokiamas kaip tam tikros demokratinų institucijų vystymuisi ir klestėjimui palankios vertybės. Pasitikėjimo ir jį lydinčio visuomenės narių polinkio veikti kartu vaidmuo yra labai svarbus demokratijai tinkamai funkcionuoti, o piliečių išitraukimas teigiamai veikia demokratinį valdymą. Socialinis pasitikėjimas yra natūralus vadinamojo socialinio kapitalo padarinys. Socialinis kapitalas reiškia pasitikėjimo ir bendradarbiavimo kultūrą, dėl kurios kolektyvinis veiksmas yra įmanomas ir efektyvus (Putnam 1993; 2000). Socialinis kapitalas apima socialinius tinklus ir abipusiškumo bei patikimumo normas, kuriomis grįsta politinė kultūra leidžia bendruomenei kurti politines institucijas, gebančias spręsti kolektyvines problemas. R. Putnamas (2000: 346) atkreipia dėmesį, kad „*ekonomine kalba, socialinis kapitalas mažina sandorių kaštus ir palengvina kolektyvinio veikimo dilemas*“. Socialinis pasitikėjimas EST matuojamas klausimais, atskleidžiančiais, koku mastu respondantai tikisi sąžiningumo iš kitų žmonių ir kaip pasitikiti kitais.

Domėjimasis politika. Pasitikėjimo politiniu režimu ir jo vertinimo analizei svarbios R. Ingleharto (1977) „tyliosios revoliucijos“ teorijos idėjos. Didėjant gyventojų pajamoms, jų „žemesnieji“ fiziologiniai ir saugumo poreikiai patenkinami vis geriau, todėl jie turi vis daugiau išteklių „aukštesniesiems“ priklausymo ir savęs realizavimo poreikiams tenkinti (Norkus 2004: 29). Žmonės, kurių svarbiausios vertybės susijusios su savęs realizavimu, vadinami „postmaterialistais“, o „materialistams“ labiausiai rūpi materialinis komfortas, tvarka ir saugumas. Postmaterializmas susijęs su aukštesne pilietine kompetencija ir pasitikėjimu valdžios institucijomis (Inglehart 1977), tad savo ruožtu skatina domėtis politika.

Politisnis veiksmingumas. Klasikinis politinio veiksmingumo (angl. *political efficacy*) matavimas, iš pradžių sukurtas nacionalinės Amerikos rinkimų studijos kontekste, vis dar plačiai naudojamas nacionalinėse rinkimų studijose, tačiau klausimų formuluotės skiriasi nedaug (Thomassen 2001: 193). Politinio veiksmingumo matavimas yra svarbus tuo, jog parodo, kad save kaip veiksmingus politiškai suvokiantys piliečiai labiau linkę veikiančią politinę sistemą vertinti kaip legitimią – taip išvengiama nusivylimo, lemiančio pilietinio

² Šio ir kitų straipsnyje analizuojamų klausimų formuluotės ir atsakymų kategorijas žr. PRIEDE.

dalyvavimo nuosmukį ar netgi tokius veiksmus kaip neteisėta politinė veikla ar smurtiniai protesto judėjimai (Scotto, Xena ir Reifler 2021). Politinis veiksmingumas³ susideda iš dviejų matmenų – subjektyviosios kompetencijos, arba vidinio veiksmingumo (klausimai B2 ir B4 PRIEDE), t. y. individo pasitikėjimo savo gebėjimais suprasti politiką ir veikti politiniame procese, bei sistemos atliepiamumo (angl. *responsiveness*), arba išorinio veiksmingumo (klausimai B3 ir B5 PRIEDE), t. y. individo tikėjimo politinės sistemos suteikiamomis galimybėmis įsitraukti į politinius procesus (Converse 1972; Balch 1974). Politinis veiksmingumas suvokiamas kaip pačių piliečių supratimas, kokią galią jie turi valstybėje, o šis rodiklis laikytinas vienu svarbiausių demokratinės sistemos „sveikatos“ požymių (Pilietinės visuomenės institutas 2021: 40).

Parama politinei sistemai. Gyventojų deklaruojama parama politinei sistemai, kurioje jie gyvena, apima pasitikėjimą valdžios institucijomis, pasitenkinimą valdžios veiklos rezultatais bei pasitenkinimą demokratija apskritai⁴. Pasitenkinimas valdžios veiklos rezultatais EST matuojamas klausimais apie esamą ekonominę situaciją bei pasitenkinimu vyriausybės darbu (klausimai B28 ir B29 PRIEDE)⁵. Piliečių nuostatas politinės sistemos atžvilgiu aiškiai parodo pasitikėjimas valdžios institucijomis ir valstybės politika. Pasitikėjimas institucijomis, dar vadinamas instituciniu pasitikėjimu, yra žmonių pasitikėjimas konkrečiomis valdžios institucijomis – pvz., parlamentu, vyriausybe, teismais, gydymo ar švietimo įstaigomis ir pan. (Sztompka 1999; Žiliukaitė 2006). R. Ingleharto (1997) teigimu, pasitikėjimas institucijomis reikšmingai prisideda prie demokratiškos vertybių formavimosi ir piliečių įsitraukimo į politinį gyvenimą. EST taip pat vertinamas gyventojų pasitikėjimas konkrečiomis institucijomis (klausimai B6-B12 PRIEDE). Taip pat yra įtrauktas paramą režimui atskleidžiantis klausimas apie svarbą gyventi demokratiškai valdomoje šalyje (klausimas B25a PRIEDE).

Politisinis dalyvavimas. Dauguma politinio dalyvavimo apibrėžimų apima šia keturias pagrindines sąvokas: veikla arba veiksmai, eiliniai piliečiai, politika ir įtaka (Brady 1999: 737, cituojama pagal Thomassen 2001: 194). Todėl politinis dalyvavimas gali būti apibrėžiamas kaip „*privačių piliečių veikla, kuria daugiau ar mažiau tiesiogiai siekiama paveikti valdžios kadry atranką ir (arba) jų atliekamus veiksmus*“ (Verba, Nie ir Kim 1978: 46). Piliečiams yra prieinami labai skirtingi ir įvairūs konvencinio, arba tradicinio, ir nekonvencinio, arba netradicinio, politinio dalyvavimo būdai (Barnes et al. 1979). Konvencinis politinis dalyvavimas reiškia įprastą, kasdienį politinį dalyvavimą ir apima tradicinius bei numanomus politinio dalyvavimo būdus, tokius kaip balsavimas, aukojimas politinei kampanijai arba savanoriškas dalyvavimas kampanijoje ir panašūs politiniai veiksmai. Nekonvencinis politinis dalyvavimas reiškia veiklą, kuri kartais laikoma netinkama, bet nėra neteisėta, pavyzdžiui, boikotai, demonstracijos ir protestai. EST yra vertinama tai, kaip gyventojai naudojami tiek konvenciniais, tiek nekonvenciniais politinio dalyvavimo būdais (klausimai B15-B22 PRIEDE).

METODAI IR DUOMENYS

Šis straipsnis grindžiamas EST 10-osios bangos duomenimis, konkrečiai – kintančių klausimų modulio „Demokratijos supratimas ir vertinimas Europoje“ ir nuolatinių klausimų modulių „Žiniasklaida ir socialinis pasitikėjimas“ bei „Politika“ duomenimis. Lietuvos atvejo

³ Kartais verčiama ir „politinis efektyvumas“ (žr. Imbrasaitė 2011) ar „pilietinis veiksmingumas“ (Žr. Pilietinės visuomenės institutas 2021: 40).

⁴ Šio rodiklio matavimas jau aptartas pirmiau.

⁵ EST pateikiami klausimai ir apie švietimo ir sveikatos apsaugos sistemų vertinimą, tačiau šie klausimai straipsnyje neanalizuojami.

analizė atlikta su reprezentatyvia Lietuvos gyventojų imtimi, o Lietuvos atvejį lyginant su kitomis šalimis remtasi reprezentatyviomis tų šalių populiacijų imtimis. 10-osios EST bangos metu 2020 m. rugsėjo 18 d. – 2022 m. gegužės 25 d. iš atrinktų 5 830 namų ūkių apklausti 1 659 gyventojai, pasiektas 43,6 proc. atsako dažnis. 19-oje Europos valstybių buvo atlikta interviu su 33 351 respondentu, vyresniu nei 15 metų. Lietuvos gyventojų pasitenkinimo demokratija dinamiškai atskleisti pateikiami visų Lietuvoje vykdytų EST bangų duomenys (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Informacija apie Lietuvoje vykdytas EST bangas

Banga	Apklaustos atlikimo data	Respondentų skaičius (N)
ESS4	2009 X – 2010 I	2 002
ESS5	2011 V–VIII	1 677
ESS6	2013 V–VIII	2 109
ESS7	2015 IV–VI	2 250
ESS8	2017 X–XII	2 122
ESS9	2019 IX–XII	1 835
ESS10	2021 VI–XII	1 659

Duomenims analizuoti pasitelktas statistinės analizės metodas – koreliacinė gyventojų pasitenkinimo demokratija ir politinio dalyvavimo bei veiksmingumo vertinimo, socialinio pasitikėjimo, pasitikėjimo valdžios institucijomis ir pasitenkinimo jų veiklos rezultatais indikatorijų, taip pat sociodemografinių kintamųjų analizė, skaičiuotas Pearsono *r* koreliacijos koeficientas.

SU KUO IR KAIP SUSIJĘS BEI KOKS STIPRUS PASITENKINIMAS DEMOKRATIJA LIETUVOJE: DUOMENŲ ANALIZĖS REZULTATAI

Statistinė duomenų analizė rodo, kad tarp pasitenkinimo demokratija ir beveik visų kitų tirtų kintamųjų egzistuoja statistiškai reikšmingi ryšiai – išimtis yra tik keletas politinio dalyvavimo būdų (kampanijų simbolikos demonstravimas, peticijų pasirašymas, dalyvavimas demonstracijose ir savanoriavimas) (žr. 3 lentelę). Stipriausios teigiamos pasitenkinimo demokratija koreliacijos fiksuotos su abiem pasitenkinimo valdžios institucijų veiklos rezultatais indikatoriais – pasitenkinimo vyriausybe atveju koreliacijos koeficientas siekė net 0,76. Pasitenkinimas demokratija stipriai susijęs ir su pasitikėjimu valdžios institucijomis – kuo labiau jomis pasitikima, tuo labiau tenkina ir demokratijos veikimas šalyje, taip pat ir su išorinio veiksmingumo indikatoriais. Pasitenkinimo demokratija koreliacija su vidinio veiksmingumo vertinimu yra kiek silpnesnė, tačiau ji taip pat statistiškai reikšminga.

Pasitenkinimas demokratija statistiškai reikšmingai susijęs ir su paramos režimu bei socialinio pasitikėjimo rodikliais – kuo jie aukštesni, tuo respondentai labiau patenkinti ir demokratijos veikimu. Teigiama koreliacija⁶ fiksuota ir su domėjimusi politika – kuo respondentas labiau domisi politika, tuo labiau yra patenkintas ir demokratija.

⁶ Gali klaidinti minuso ženklas, nes žemesnės domėjimosi politika kintamojo vertės reiškia didesnę domėjimąsi. Tai pasakytina ir apie politinio dalyvavimo kintamuosius.

3 lentelė. Pasitenkinimo demokratija koreliacijos su analizuotais kintamaisiais (Pearsono *r* koeficientas)

Kintamasis	<i>r</i>	Kintamasis	<i>r</i>
A4. Dauguma žmonių galima pasitikėti, ar su žmonėmis reikia būti labai atsargiam (-iai)	0,311**	B15. Kreipėsi į politikus, centrinės ar vietos valdžios atstovus	0,055*
A5. Dauguma žmonių, progai pasitaikius, stengtųsi jums pasinaudoti, ar stengtųsi būti sąžiningi su jums	0,285**	B16. Aukojo politinei partijai, judėjimui ar iniciatyvinei grupei ar dalyvavo jų veikloje	-0,062*
A6. Dažniausiai stengiasi padėti kitiems, ar rūpinasi tik savimi	0,262**	B17. Nešiojo ar kitaip demonstravo kokios nors politinės, socialinės, ekologinės ar panašaus pobūdžio kampanijos simboliką	-0,039
B1. Kiek domisi politika	-0,118**	B18. Pasirašė peticiją	0,041
B2. Lietuvos politinė sistema leidžia tokiems žmonėms kaip jūs pareikšti nuomonę ir turėti įtakos tam, ką daro valdžia	0,427**	B19. Dalyvavo viešoje demonstracijoje	0,026
B3. Pajėgus (-i) aktyviai dalyvauti politiniais reikalais užsiimančios grupės veikloje	0,160**	B20. Boikotavo tam tikrus produktus	0,066**
B4. Lietuvos politinė sistema leidžia tokiems žmonėms kaip jūs daryti įtaką politikai	0,430**	B21. Dalijosi ar publikavo ką nors, susijusio su politika internete, pavyzdžiui, tinklaraščiuose (<i>bloguose</i>), elektroniniu paštu ar socialiniuose tinkluose	0,054*
B5. Užtikrintas (-a) savo paties (-čios) gebėjimu dalyvauti politikoje	0,132**	B22. Savanoriavo pelno nesiekiančioje ar labdaros organizacijoje	-0,029
B6. Pasitikėjimas Seimu	0,616**	B25a. Kiek svarbu gyventi demokratiškai valdomoje šalyje	0,313**
B7. Pasitikėjimas teisine sistema	0,523**	B28. Patenkintas (-a) dabartine Lietuvos ekonomine situacija	0,651**
B8. Pasitikėjimas policija	0,422**	B29. Patenkintas (-a) dabartine Lietuvos Vyriausybe	0,761**
B9. Pasitikėjimas politikais	0,562**	Lytis	-0,054*
B10. Pasitikėjimas politinėmis partijomis	0,524**	Respondento amžius	-0,061*
B11. Pasitikėjimas Europos Parlamentu	0,587**	Aukščiausias sėkmingai pasiektas išsilavinimo lygis	0,124**
B12. Pasitikėjimas Jungtinių Tautų Organizacija	0,570**	Namų ūkio bendros mėnesinės pajamos iš visų šaltinių, po visų mokesčių išskaitymo	0,230**
B13. Balsavo Seimo rinkimuose	-0,093**		

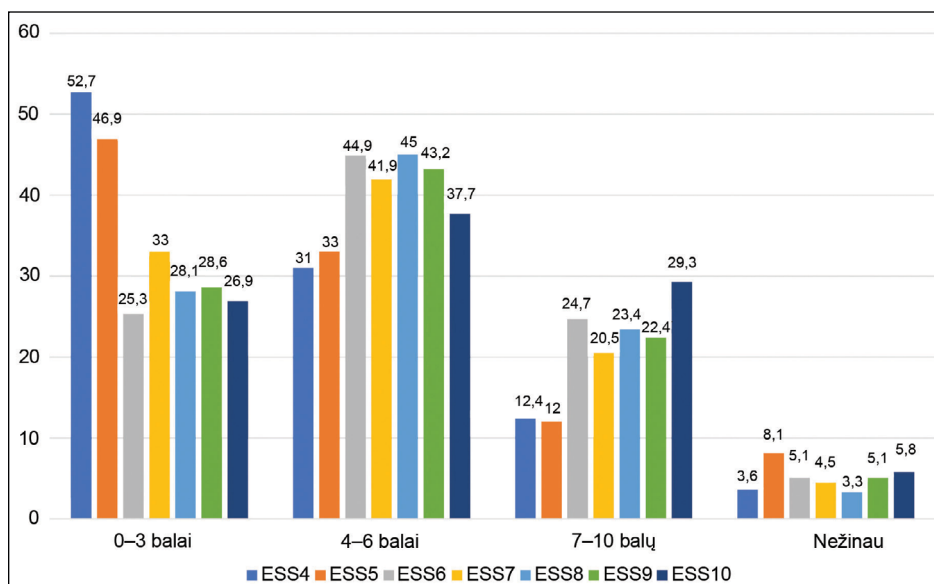
* $p < .05$; ** $p < .01$.

Šaltinis: ESS10 Lietuvos atvejo duomenys.

Silpniausias statistiškai reikšmingas pasitenkinimo demokratija ryšys fiksuotas su politinio dalyvavimo būdais – kai kuriais atvejais jis teigiamas (pvz., balsavimo ir aukojimo atveju), o kai kuriais – neigiamas (pvz., kreipimosi į politikus, prekių boikotavimo ir dalijimosi informacija

internete atveju). Išryškėjo tendencija, kad labiau demokratijos veikimu patenkinti tie, kurie naudojami labiau tradiciniais dalyvavimo būdais, o mažiau patenkintieji renkami protesto ar aktyvaus veikimo reikalaujančius būdus. Vis dėlto šios koreliacijos labai silpnos ir generalizuotų išvadų nereikėtų daryti. Lietuvoje demokratijos veikimu statistiškai reikšmingai labiau patenkinti vyrai nei moterys, taip pat jaunesni bei aukštesnį išsilavinimo lygį pasiekę bei aukštesnes namų ūkio bendras mėnesines pajamas nurodę respondentai.

10-ojoje EST bangoje užfiksuota didžiausia palankiai (nuo 7 iki 10 balų) demokratijos veikimą vertinančių respondentų dalis – 29,3 proc. (žr. 1 pav.). 9-ojoje bangoje ji buvo šiek tiek mažesnė. Mažiausia palankiai demokratijos veikimą vertinančiųjų dalis buvo 4-ojoje ir 5-ojoje EST bangose – vos daugiau nei po dešimtadalį. Daugiausia labai prastai (0–3 balais) demokratijos veikimą šalyje įvertinusių Lietuvos gyventojų buvo 4-ojoje bangoje – daugiau nei pusė visų respondentų, taip pat 5-ojoje bangoje – ši dalis sudarė beveik pusę visų apklaustųjų. Tai sietina su to meto pasauline finansų krize. 6-ojoje bangoje 0–3 balais demokratijos veikimą vertinusiųjų Lietuvoje dalis buvo mažiausia per visą tyrimo vykdymo laikotarpį, 10-ojoje bangoje ši dalis taip pat yra beveik identiška ir siekia vos daugiau nei ketvirtadalį visų apklaustųjų. Pastebėtina, kad jau kelerius metus demokratijos veikimą Lietuvoje žemiausiais balais vertinančiųjų dalis išlieka stabili – nuosaikiai, t. y. 4–6 balais, demokratijos veikimą paskutinėje bangoje vertino beveik kas trečias respondentas. Mažiau tokių respondentų buvo tik pirmose dviejose tyrimo bangose.

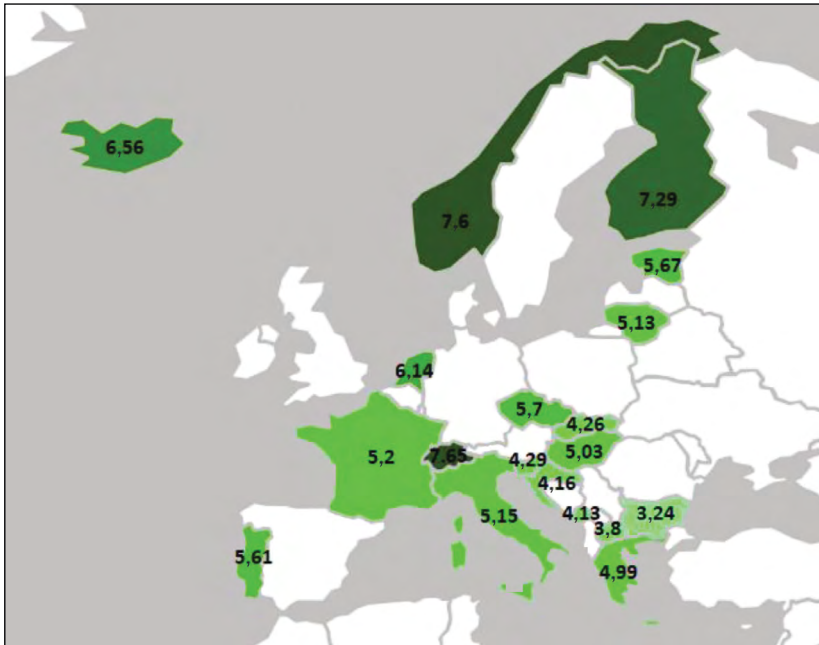

1 pav. Pasitenkinimas demokratijos veikimu (proc.) Lietuvoje: EST duomenys⁷

Šaltinis: ESS4–ESS10 Lietuvos atvejo duomenys. Duomenys svėrti (išskyrus ESS4) naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

⁷ Šie rezultatai taip pat pristatyti portale *lrt.lt.*: žr. Šarkutė L. Kaip demokratija veikia Lietuvoje: patenkintųjų daugiau, tačiau teigiamo įvertinimo skirti dar nesame linke, 2022-12-23: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1839945/kaip-demokratija-veikia-lietuvoje-patenkintuju-daugiau-taciau-teigiamo-ivertinimo-skirti-dar-nesame-linke>

Palyginus Lietuvos gyventojų pasitenkinimo demokratija duomenis su kitų EST 10-ojoje bangoje dalyvavusiųjų atsakymais, konstatuotina, kad Lietuva patenka tarp tų šalių, kuriose vidutinis demokratijos veikimo vertinimo balas yra žemesnis už visų šalių vidurkį (žr. 2 pav.). Šveicarijoje užfiksuotas aukščiausias balas – 7,65, labai panašus jis Norvegijoje ir Suomijoje, o žemiausias – Bulgarijoje (tik 3,24). Vidutiniškai prasčiau nei Lietuvoje demokratijos veikimą vertina Vengrijos, Graikijos, Slovėnijos, Slovakijos, Kroatijos, Juodkalnijos, Šiaurės Makedonijos ir jau minėtos Bulgarijos gyventojai. Pastebėtina ir tai, kad labiau patenkintos demokratija ir tokios pokomunistinės šalys kaip Estija ir Čekija.

2 pav. Vidutinis pasitenkinimo demokratijos veikimu balas EST 10-ojoje bangoje

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komitetas 2023. ESS10 duomenys. Duomenys sverti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

Žemėlapyje vertinimai ir spalva atitinkamai kinta nuo 0 – ypač nepatenkinti (šviesiai žalia) iki 10 – ypač patenkinti (tamsiai žalia).

IŠVADOS

Globalios ekonominės bei socialinės krizės lemia tai, kad pastaruoju metu auga nusivylimas demokratine valdymo forma. Nors šis politinis režimas vis dar išlieka esmine daugumos pasaulio valstybių orientacija, tik nedaugelis jų laikytinos visiškai ir efektyviai funkcionuojančiomis demokratijomis. Būtent todėl itin aktualu analizuoti piliečių požiūrius ir nuostatas, susijusias su demokratijos veikimu ir parama šiam režimui, taip pat realų elgesį naudojantis jo suteikiamomis dalyvavimo galimybėmis. Tai yra vienas Europos socialinio tyrimo tikslų, tad jo duomenys leidžia atlikti analizę su reprezentatyviomis gyventojų imtimis.

Tarp pasitenkinimo demokratija ir beveik visų tirtų kintamųjų fiksuoti statistiškai reikšmingi ryšiai – dažnu atveju net labai stiprūs. Atlikta duomenų analizė iš esmės atitinka anksčiau mokslines išvagas bei jau aprašytas tendencijas, nes rodo, kad stipriausios teigiamos pasitenkinimo demokratija Lietuvoje koreliacijos yra su pasitenkinimo valdžia ir jos veiklos rezultatais. Taip pat nustatyta, kad kuo labiau respondentai pasitiki valdžios institucijomis, tuo labiau juos tenkina ir demokratijos veikimas šalyje. Pasitenkinimas demokratija statistiškai reikšmingai teigiamai susijęs ir su politinio veiksmingumo, paramos režimui bei socialinio pasitikėjimo rodikliais bei domėjimusi politika. Silpniausia statistiškai reikšminga pasitenkinimo demokratija koreliacija buvo identifikuota su kai kuriais iš analizuotų politinio dalyvavimo būdų. Nors 10-ojoje EST bangoje užfiksuota didžiausia palankiai demokratijos veikimą Lietuvoje vertinančiųjų dalis, tačiau paminėtina ir tai, kad Lietuva yra tarp tų šalių, kuriose vidutinis demokratijos veikimo vertinimo balas yra žemesnis už visų tyrime dalyvavusių šalių vidurkį.

PRIEDAS. 10-osios EST bangos klausimų ir atsakymų variantų formuluotės

Dimensija	EST 10-osios bangos klausimas
<i>Pasitenkinimas demokratija</i>	<p>B23. Vertinant apskritai, ar jūs esate patenkintas (-a) tuo, kaip demokratija veikia Lietuvoje?</p> <p>00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10</p> <p>Ypač nepatenkintas (-a) Ypač patenkintas (-a)</p>
<i>Socialinis pasitikėjimas</i>	<p>A4. Ar apskritai dauguma žmonių galima pasitikėti, ar su žmonėmis reikia būti labai atsargiam (-iai)?</p> <p>00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10</p> <p>Su žmonėmis reikia būti labai atsargiam (-iai) Dauguma žmonių galima pasitikėti</p> <p>A5. Ar dauguma žmonių, progai pasitaikius, stengtųsi jums pasinaudoti, ar stengtųsi būti sąžiningi su jumis?</p> <p>00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10</p> <p>Dauguma žmonių stengtųsi manimi pasinaudoti Dauguma žmonių stengtųsi būti sąžiningi su manimi</p> <p>A6. Kaip jūs manote, ar žmonės dažniausiai stengiasi padėti kitiems, ar rūpinasi tik savimi?</p> <p>00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10</p> <p>Žmonės dažniausiai rūpinasi tik savimi Žmonės dažniausiai stengiasi padėti kitiems</p>
<i>Domėjimasis politika</i>	<p>B1. Kiek jūs domitės politika?</p> <p>Labai domitės Pakankamai domitės Mažai domitės Visiškai nesidomite</p>

PRIEDAS. (Tęsinys)

Dimensija	EST 10-osios bangos klausimas
<i>Politinis veiksmingumas</i>	<p>B2. Kaip manote, kiek Lietuvos politinė sistema leidžia tokiems žmonėms kaip jūs pareikšti nuomonę ir turėti įtakos tam, ką daro valdžia?</p> <p>B4. O kaip manote, kiek Lietuvos politinė sistema leidžia tokiems žmonėms kaip jūs daryti įtaką politikai?</p> <p>Neleidžia nė kiek Leidžia labai mažai Leidžia šiek tiek Leidžia daug Leidžia labai daug</p> <p>B3. Kaip manote, kiek esate pajėgus (-i) aktyviai dalyvauti politiniais reikalais užsiimančios grupės veikloje?</p> <p>Visiškai nesu pajėgus (-i) Tik šiek tiek pajėgus (-i) Pakankamai pajėgus (-i) Labai pajėgus (-i) Esu visiškai pajėgus (-i)</p> <p>B5. O kiek esate užtikrintas (-a) savo paties (-čios) gebėjimu dalyvauti politikoje?</p> <p>Visiškai nesu užtikrintas (-a) Tik šiek tiek užtikrintas (-a) Pakankamai užtikrintas (-a) Labai užtikrintas (-a) Esu visiškai užtikrintas (-a)</p>
<i>Pasitikėjimas valdžios institucijomis</i>	<p>Įvertinkite skalėje nuo 0 iki 10, kiek jūs asmeniškai pasitikite kiekviena iš išvardytų institucijų? 0 skalėje reiškia, kad jūs visiškai nepasitikite institucija, 10 – kad jūs visiškai ja pasitikite. Taigi kiek jūs pasitikite?</p> <p>B6 Seimu B7 Teisine sistema B8 Policija B9 Politikais B10 Politinėmis partijomis B11 Europos Parlamentu B12 Jungtinių Tautų Organizacija</p>
<i>Politinis dalyvavimas</i>	<p>B13. Sakykite, ar jūs balsavote naujausiuose Seimo rinkimuose, vykusiuose 2020 m. spalio mėn.?</p> <p>Siekiant geresnio gyvenimo Lietuvoje arba norint užkirsti kelią gyvenimo blogėjimui galima imtis įvairių veiksmų. Ar per pastaruosius 12 mėn. jūs ėmėtės šių veiksmų?</p> <p>B15. Kreipėtės į politikus, centrinės ar vietos valdžios atstovus B16. Aukojote politinei partijai, judėjimui ar iniciatyvinei grupei ar dalyvavote jų veikloje B17. Nešiojote ar kitaip demonstravote kokios nors politinės, socialinės, ekologinės ar panašaus pobūdžio kampanijos simboliką B18. Pasirašėte peticiją B19. Dalyvavote viešoje demonstracijoje B20. Boikotavote tam tikrus produktus B21. Dalijotės ar publikavote ką nors, susijusio su politika internete, pavyzdžiui, tinklaraščiuose (<i>bloguose</i>), elektroniniu paštu ar socialiniuose tinkluose, tokiuose kaip feisbukas ar tviteris B22. Savanoriavote pelno nesiekiančioje ar labdaros organizacijoje</p> <p>Taip Ne</p>

PRIEDAS. (Tęsinys)

Dimensija	EST 10-osios bangos klausimas										
Pasitenkinimas valdžios institucijų veiklos rezultatais	B28. Vertinant apskritai, ar jūs esate patenkintas (-a) dabartine Lietuvos ekonomine situacija?										
	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
	Ypač nepatenkintas (-a)						Ypač patenkintas (-a)				
Parama režimui	B29. Kalbant apie dabartinę Lietuvos Vyriausybę, ar jūs esate patenkintas (-a) jos darbu?										
	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
	Ypač nepatenkintas (-a)						Ypač patenkintas (-a)				
Parama režimui	B25a. Kiek jums svarbu gyventi demokratiškai valdomoje šalyje?										
	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
	Visiškai nesvarbu						Ypač svarbu				

Šaltinis: ESS10 duomenys.

Gauta 2022 12 23
Priimta 2023 04 27

Literatūra

- Balch, G. I. 1974. 'Multiple Indicators in Survey Research: The Concept of "Sense of Political Efficacy"', *Political Methodology* 1(2): 1–43.
- Barnes, S. H.; Kaase, M.; Allerbäck, K. R.; Farah, B.; Heunks, F.; Inglehart, R., et al. 1979. *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Bartasevičius, V. 2013. „Politinė parama Vidurio ir Rytų Europoje: partinės sistemos ir koalicijos dydžio poveikis“, *Politologija* 71(3): 78–105.
- Bernauer, J.; Vatter, A. 2012. 'Can't Get no Satisfaction with the Westminster Model? Winners, Losers and the Effects of Consensual and Direct Democratic Institutions on Satisfaction with Democracy', *European Journal of Political Research* 51(4): 435–468.
- Converse, P. E. 1972. 'Change in the American Electorate' in *The Human Meaning of Social Change*, eds. A. Campbell and P. E. Converse. New York: Russell Sage, 263–337.
- Easton, D. 1965. *A Systems Analysis of Political Life*. New York: John Wiley & Sons.
- European Social Survey European Research Infrastructure Consortium (ESS ERIC). 2022. *ESS10 – integrated file, edition 2.1* [Data set]. Sikt – Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.18712/ess10>
- Imbrasaitė, J. 2011. „Valdžios institucijų suvokimas ir politiniai veiksmai: parama demokratijai ar masinis protestas?“, *Filosofija. Sociologija* 22(2): 95–105.
- Inglehart, R. 1977. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Krupavičius, A.; Šarkutė, L. 2017. *Apie demokratiją Lietuvoje. Kokia ji yra ir kokia turėtų būti?* Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komitetas. 2023. „Piliečių i(si)traukimas į viešąjį valdymą Lietuvoje: Šiaurinė žvaigždė ar?..“ *Ateities žvalgos* 2. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija.
- Linde, J.; Ekman, J. 2003. 'Satisfaction with Democracy: A Note on a Frequently Used Indicator in Comparative Politics', *European Journal of Political Research* 42(3): 391–408.
- Maniokas, K. 2005. „Pasitenkinimas demokratija, gerovė ir viešoji politika: gerovės valstybės kūrimo perspektyvos Lietuvoje“, *Politologija* 38(2): 46–68.
- Norkus, Z. 2004. „Ar galime gyventi geriau? Velfarizmas ir jo alternatyvos“, *Politologija* 36(4): 3–39.
- Norkus, Z. 2015. „Lietuvos politinė raida: antrojo pokomunistinio dešimtmečio lyginamoji analizė“, *Politologija* 64(4): 3–38.

17. Pilietinės visuomenės institutas, 2021. *Pilietinės galios indeksas: 2020 m.* Vilnius.
18. Putnam, R. D. 1993. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy.* Princeton, NJ: Princeton University Press.
19. Putnam, R. D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community.* New York: Simon and Schuster.
20. Scotto, T. J.; Xena, C.; Reifler, J. 2021. 'Alternative Measures of Political Efficacy: The Quest for Cross-cultural Invariance with Ordinally Scaled Survey Items', *Frontiers in Political Science* 3. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.3389/fpos.2021.665532>
21. Spurga, S. 2012. *Demokratija ir pilietinė visuomenė nacionalinėse valstybėse ir Europos Sąjungoje: Vidurio ir Rytų Europos demokratizacija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
22. Sztompka, P. 1999. *Trust. A Sociological Theory.* Cambridge: Cambridge University Press.
23. The Economist Intelligence Unit. 2022. *Democracy Index 2021: The China Challenge.* Prieiga per internetą: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/> (žiūrėta 2022-11-30).
24. Thomassen, J. 2001. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 5: Opinions about Political Issues.* City University, London: European Social Survey.
25. Verba, S.; Nie, N. H.; Kim, J. O. 1978. *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison.* New York: University of Chicago Press.
26. Žiliukaitė, R. 2006. „Pasitikėjimas: nuo teorinių išvalgų empirinės analizės link“, iš *Kultūrologija. Kultūra globalizacijos sąlygomis.* Straipsnių rinkinys, sud. S. Juknevičius. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 205–252.

LIGITA ŠARKUTĖ

What is the Satisfaction with Democracy Related to and what is the Situation in Lithuania?

Summary

The article is based on the data of the 10th round of the European Social Survey (ESS) analysis and discusses the correlation between Lithuanian residents' satisfaction with democracy and political participation, self-evaluation of political efficacy, social trust, trust in authorities and satisfaction with their performance, as well as sociodemographic variables. The article also analyses the dynamics of satisfaction with democracy in Lithuania, and this indicator is compared with the data of other countries that participated in the ESS. The analysis was performed with a representative sample of the Lithuanian population, and the case of Lithuania was compared with representative population samples of other countries. The method of research is statistical analysis, Pearson's r correlation coefficient was calculated. Statistically significant correlations were identified between the satisfaction with democracy and almost all analysed variables. The strongest positive statistically significant correlations between the satisfaction with democracy in Lithuania are with the satisfaction with the government and its performance and trust in authorities.

Keywords: satisfaction with democracy, political efficacy, political participation, social trust, trust in authorities, Lithuania